Βασικό γλωσσάριο της Ορθοδόξου πίστεως

Υλικό για κατηχητές

Εισηγητής: **Βασίλης Μαλισιόβας**, κλασικός φιλόλογος – θεολόγος – λεξικογράφος[1]

Πώς είναι οργανωμένο το γλωσσάριο

Γλωσσάριο λέγεται ο συνοπτικός κατάλογος λέξεων ενός ειδικού πεδίου, με σύντομη ερμηνεία τους. Τα λήμματα εδώ δεν ακολουθούν την αλφαβητική σειρά· οργανώνονται σε δέκα θεματικές ενότητες, με βάση τη νοηματική τους αλληλουχία, ώστε το ένα να φωτίζει το άλλο. Για γρήγορη αναζήτηση, στο τέλος υπάρχει αλφαβητικό ευρετήριο όλων των όρων.

Κάθε λήμμα δίνει, όπου βοηθά, την ετυμολογία (σε πλάγια στοιχεία, κάτω από τον όρο), την ερμηνεία και τις **επισημάνσεις** που προλαμβάνουν συνηθισμένες συγχύσεις. Τα παραθέματα από την Αγία Γραφή και από τα λειτουργικά κείμενα δίνονται στο πρωτότυπο. Η ένδειξη «βλ.» παραπέμπει σε συγγενές λήμμα· το γράμμα σε παρένθεση δείχνει την ενότητα, όταν είναι άλλη.

Το γλωσσάριο συμπληρώνει το υλικό με λήμματα για τη λειτουργική ζωή της Ορθόδοξης Εκκλησίας, που δόθηκε μετά το σχετικό μάθημα του κ. Μαλισιόβα.

Περιεχόμενα

Α΄ Η πίστη και οι πηγές της
Β΄ Ο Τριαδικός Θεός και η σωτηρία του ανθρώπου
Γ΄ Η Εκκλησία και η διάρθρωσή της
Δ΄ Κλήρος, ιερωσύνη, ιεροί κανόνες
Ε΄ Ο μοναχισμός
ΣΤ΄ Τα μυστήρια και η πνευματική ζωή
Ζ΄ Ο ναός και η λατρεία
Η΄ Ο χρόνος της Εκκλησίας
Θ΄ Η Ορθόδοξη Εκκλησία και οι άλλοι χριστιανοί
Ι΄ Κατήχηση, μαρτυρία, ιεραποστολή
Επιτομή: δώδεκα διακρίσεις που αξίζει να θυμόμαστε
Αλφαβητικό ευρετήριο

[1] Στη βιβλιογραφία του κ. Βασίλη Μαλισιόβα συμπεριλαμβάνονται τα έργα *Μικρό Λεξικό Τσέπης (ορθογραφικό-ερμηνευτικό)*, *Περί ευχών – Τι και γιατί ευχόμαστε σε κάθε περίσταση* (σε συνεργασία με τον Π. Δημητρακόπουλο, εκδ. Άγκυρα) και *Μεταφορικά μιλώντας – Οι μεταμορφώσεις σημασιών στη γλώσσα μας* (εκδ. Άγκυρα, 2026). Ως επιστημονικός συνεργάτης του Κέντρου Λεξικολογίας, έχει επιμεληθεί λεξικά του καθηγητή Γλωσσολογίας κ. Γ. Μπαμπινιώτη (Ορθογραφικό Λεξικό, Ετυμολογικό Λεξικό, Λεξικό των Δυσκολιών και των Λαθών, Λεξικό των πιο απαιτητικών λέξεων της Νέας Ελληνικής κ.ά.).

Α΄. Η πίστη και οι πηγές της

Ευαγγέλιο

< αρχ. εὐαγγέλιον<εὐάγγελος *«αυτός που φέρνει καλή είδηση» (*εὖ + ἄγγελος· *πβ.* ἀγγέλλω *«αναγγέλλω»)*

Το χαρμόσυνο μήνυμα της απολυτρώσεως και της σωτηρίας του ανθρώπου εν Χριστώ.

Ευαγγέλια λέγονται και τα τέσσερα βιβλία της Καινής Διαθήκης που καταγράφουν τη ζωή και τη διδασκαλία του Χριστού. Συγγραφείς τους είναι οι τέσσερις **ευαγγελιστές**: Ματθαίος, Μάρκος, Λουκάς, Ιωάννης.

Ευαγγέλιο λέγεται επίσης το λειτουργικό βιβλίο με τις ευαγγελικές περικοπές, που φυλάσσεται στην Αγία Τράπεζα· σε αυτό ορκίζονται όσοι αναλαμβάνουν δημόσιο αξίωμα.

Στη Θεία Λειτουργία το ευαγγελικό ανάγνωσμα αποτελεί την κορύφωση της λειτουργίας των κατηχουμένων. Προηγείται το **αποστολικό ανάγνωσμα**, από τις Πράξεις και τις Επιστολές. Στον όρθρο της Κυριακής διαβάζεται το **εωθινό ευαγγέλιο**: ένα από τα έντεκα αναστάσιμα ευαγγέλια, που επαναλαμβάνονται κυκλικά.

→ βλ. και *κατηχούμενος* (Ι΄), *όρθρος* (Ζ΄)

Αγία Γραφή

γραφή *«γραπτό κείμενο»* <γράφω

Τα ιερά βιβλία της Εκκλησίας, γραμμένα με την έμπνευση του Αγίου Πνεύματος: «πᾶσα γραφὴ θεόπνευστος» (Β΄ Τιμ. 3,16). Διαιρείται στην **Παλαιά Διαθήκη**, που η Ορθόδοξη Εκκλησία τη διαβάζει στη μετάφραση των Εβδομήκοντα (Ο΄), και στην **Καινή Διαθήκη**, με 27 βιβλία: τα τέσσερα Ευαγγέλια, τις Πράξεις των Αποστόλων, τις Επιστολές και την Αποκάλυψη.

Διαθήκη (<*διατίθημι*) σημαίνει εδώ τη «συμφωνία», τη σχέση που συνάπτει ο Θεός με τον λαό Του. Η Γραφή γεννήθηκε μέσα στην Εκκλησία και ερμηνεύεται μέσα σε αυτήν, με το φως της Ιεράς Παραδόσεως.

→ βλ. και *Ιερά Παράδοση*

Ιερά Παράδοση

<παραδίδω *«μεταδίδω σε άλλον»*

Η μετάδοση της πίστεως από γενιά σε γενιά μέσα από την προφορική διδασκαλία και το ορθόδοξο βίωμα· στην ουσία, η ίδια η ζωή της Εκκλησίας μέσα στο Άγιο Πνεύμα. Ήδη ο απόστολος Παύλος γράφει: «κρατεῖτε τὰς παραδόσεις ἃς ἐδιδάχθητε, εἴτε διὰ λόγου εἴτε δι’ ἐπιστολῆς ἡμῶν» (Β΄ Θεσ. 2,15).

Η Ιερά Παράδοση εκφράζεται στους όρους των Οικουμενικών Συνόδων, στα έργα των Πατέρων, στη λατρεία, στους ιερούς κανόνες και στην εικονογραφία. Μαζί με την Αγία Γραφή αποτελεί το θεμέλιο της πίστεώς μας· η Γραφή δεν στέκεται απέναντι στην Παράδοση, αλλά ζει μέσα σε αυτήν.

Πατέρες της Εκκλησίας

Οι άγιοι διδάσκαλοι που, με τη ζωή και τα έργα τους, διατύπωσαν και ερμήνευσαν γνήσια την πίστη: π.χ. ο Μέγας Αθανάσιος, ο Μέγας Βασίλειος, ο Γρηγόριος ο Θεολόγος, ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος, ο Μάξιμος ο Ομολογητής, ο Ιωάννης ο Δαμασκηνός, ο Γρηγόριος ο Παλαμάς. Όπου οι Πατέρες συμφωνούν, εκεί αναγνωρίζεται η φωνή της Εκκλησίας.

Ο Μέγας Βασίλειος, ο Γρηγόριος ο Θεολόγος και ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος τιμώνται μαζί ως **Τρεις Ιεράρχες** (30 Ιανουαρίου), προστάτες της παιδείας.

Οικουμενικές Σύνοδοι

οἰκουμένη *«η κατοικημένη γη»* <οἰκῶ· σύνοδος<σύν + ὁδός *«συνάντηση, συνέλευση»*

Οι σύνοδοι των επισκόπων όλης της Εκκλησίας, που διατύπωσαν με κύρος την πίστη απέναντι στις αιρέσεις. Οι αποφάσεις τους για την πίστη λέγονται **όροι**· έτσι διαμορφώθηκαν τα **δόγματα** (*δόγμα<δοκῶ*: «ό,τι έδοξε», ό,τι αποφασίστηκε· πβ. τη σύνοδο των Αποστόλων: «ἔδοξε γὰρ τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι καὶ ἡμῖν», Πράξ. 15,28). Η Ορθόδοξη Εκκλησία αναγνωρίζει επτά Οικουμενικές Συνόδους:

Σύνοδος	Τόπος – έτος	Τι διατύπωσε
Α΄	Νίκαια, 325	Κατά του Αρείου: ο Υιός είναι «ὁμοούσιος» με τον Πατέρα· τα πρώτα άρθρα του Συμβόλου της Πίστεως.
Β΄	Κωνσταντινούπολη, 381	Κατά των Πνευματομάχων: η θεότητα του Αγίου Πνεύματος· ολοκλήρωση του Συμβόλου.
Γ΄	Έφεσος, 431	Κατά του Νεστορίου: η Παναγία είναι Θεοτόκος.
Δ΄	Χαλκηδόνα, 451	Κατά του Ευτυχούς: δύο φύσεις, θεία και ανθρώπινη, στο ένα πρόσωπο του Χριστού.
Ε΄	Κωνσταντινούπολη, 553	Επιβεβαίωση της Χαλκηδόνας· καταδίκη των λεγόμενων «Τριών Κεφαλαίων».
ΣΤ΄	Κωνσταντινούπολη, 680–681	Κατά του μονοθελητισμού: δύο θελήσεις και ενέργειες στον Χριστό.
Ζ΄	Νίκαια, 787	Κατά της εικονομαχίας: η τιμή των ιερών εικόνων.

→ βλ. και *ιεροί κανόνες* (Δ΄)

Σύμβολο της Πίστεως

<σύμβολον *«σημάδι αναγνώρισης»* <συμβάλλω *«ενώνω, ταιριάζω»*

Η σύντομη ομολογία της πίστεως που διατύπωσαν η Α΄ (325) και η Β΄ (381) Οικουμενική Σύνοδος· γι' αυτό λέγεται και *Σύμβολο Νικαίας-Κωνσταντινουπόλεως*. Το ομολογούμε στο Βάπτισμα, το απαγγέλλουμε σε κάθε Θεία Λειτουργία και στην προσευχή μας («Πιστεύω εἰς ἕνα Θεόν…»). Στα δώδεκα άρθρα του ομολογούμε τον Πατέρα, τον Υιό και το Άγιο Πνεύμα, την Εκκλησία, το Βάπτισμα και την ελπίδα των εσχάτων: «Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος».

Λέγεται *σύμβολο*, γιατί είναι το «σημάδι αναγνώρισης» που ενώνει όσους το ομολογούν σε μία πίστη.

→ βλ. και *Filioque*, στο λήμμα *Ρωμαιοκαθολικός* (Θ΄)

Ορθοδοξία, ορθόδοξος

<ὀρθός + δόξα *«γνώμη, δοξασία»* (<δοκῶ)

Η ορθή πίστη, η γνήσια και ανόθευτη χριστιανική διδασκαλία, όπως τη διαφύλαξαν οι Οικουμενικές Σύνοδοι και οι Πατέρες. Επειδή στη χριστιανική γλώσσα η *δόξα* σημαίνει και τη δοξολογία του Θεού, ορθόδοξος είναι επίσης αυτός που **δοξάζει ορθά** τον Θεό: πίστη και λατρεία είναι αδιαχώριστες.

Η Ορθόδοξη Εκκλησία ονομάζεται και **Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία**. Το μεγάλο ζητούμενο είναι η ορθοδοξία να γίνεται και **ορθοπραξία**, δηλαδή η πίστη να εφαρμόζεται στην καθημερινή μας ζωή.

> **Επισήμανση:** Σε σχέση με τους άλλους ορθόδοξους λαούς (π.χ. Σέρβους, Ρουμάνους, Βουλγάρους) είμαστε **ομόδοξοι**. Οι πιστοί άλλων χριστιανικών Εκκλησιών και ομολογιών (π.χ. Ρωμαιοκαθολικοί, Προτεστάντες) είναι **ετερόδοξοι** ή **αλλόδοξοι**. **Ετερόθρησκοι** ή **αλλόθρησκοι** είναι όσοι ανήκουν σε άλλη θρησκεία (π.χ. μουσουλμάνοι, ινδουιστές).

Β΄. Ο Τριαδικός Θεός και η σωτηρία του ανθρώπου

Αγία Τριάδα

Ο ένας Θεός σε τρία πρόσωπα (υποστάσεις): τον Πατέρα, τον Υιό και το Άγιο Πνεύμα. Μία φύση (ουσία), τρία πρόσωπα: «Πατέρα, Υἱὸν καὶ Ἅγιον Πνεῦμα, Τριάδα ὁμοούσιον καὶ ἀχώριστον», ψάλλουμε στη Θεία Λειτουργία.

Ο Θεός δεν είναι μοναξιά, αλλά κοινωνία αγάπης· γι’ αυτό και η Εκκλησία, κοινωνία Θεού και ανθρώπων, είναι εικόνα της Αγίας Τριάδος. Η Τριάδα φανερώθηκε στη Βάπτιση του Χριστού.

→ βλ. και *Θεοφάνεια* (Η΄)

Θεωνύμια

<Θεός + ὄνομα

Ονόματα και προσωνυμίες του Θεού στην Αγία Γραφή και στη λατρεία: Παντοδύναμος, Παντοκράτωρ, Πολυέλεος, Πολυεύσπλαγχνος, Πανοικτίρμων, Κύριος των δυνάμεων κ.ά. Συχνότατη στις εκφωνήσεις είναι η προσωνυμία **Φιλάνθρωπος**: «ὅτι ἐλεήμων καὶ φιλάνθρωπος Θεὸς ὑπάρχεις…».

Το *Κύριος των δυνάμεων* αποδίδει το εβραϊκό *Κύριος Σαβαώθ* («Κύριος των στρατιών», δηλαδή των ουράνιων δυνάμεων), που ακούμε στον επινίκιο ύμνο της Θείας Λειτουργίας: «Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαώθ» (πβ. Ησ. 6,3). *Παντοκράτωρ* λέγεται και η εικόνα του Χριστού στον τρούλο του ναού.

ενσάρκωση, ενανθρώπηση

<ἐν + σάρξ· *πβ. «καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο» (Ιω. 1,14)*

Το μυστήριο της ενανθρωπήσεως: ο Υιός και Λόγος του Θεού προσέλαβε την ανθρώπινη φύση και γεννήθηκε από την Παρθένο Μαρία, «σαρκωθέντα ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου καὶ ἐνανθρωπήσαντα» (Σύμβολο της Πίστεως). Είναι το προαιώνιο

μυστήριο της σωτηρίας του ανθρώπινου γένους, «τὸ μυστήριον τὸ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων» (Κολ. 1,26).

Ο Χριστός είναι **τέλειος Θεός και τέλειος άνθρωπος**. Κατά τον όρο της Δ΄ Οικουμενικής Συνόδου (Χαλκηδόνα, 451), οι δύο φύσεις, θεία και ανθρώπινη, ενώθηκαν στο ένα πρόσωπο του Θεανθρώπου «ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαιρέτως, ἀχωρίστως».

> **Επισήμανση:** Ο Ευτυχής (5ος αι.) δίδασκε ότι η ανθρώπινη φύση του Χριστού απορροφήθηκε από τη θεία (**μονοφυσιτισμός**)· η Σύνοδος της Χαλκηδόνας τον καταδίκασε. Οι Εκκλησίες που δεν δέχτηκαν τη Σύνοδο αυτή (Κοπτική, Αρμενική, Συριακή, Αιθιοπική κ.ά.) λέγονται **μη χαλκηδόνιες** ή **αντιχαλκηδόνιες** (και *προχαλκηδόνιες*). Παραδοσιακά αποκαλούνται «μονοφυσίτες», αν και οι ίδιες καταδικάζουν τον Ευτυχή· με αυτές η Ορθόδοξη Εκκλησία διεξάγει θεολογικό διάλογο.

θέωση

<θεῶ *(*θεόω*) «κάνω κάποιον θεό»*

Ο σκοπός της ζωής του ανθρώπου: η ένωσή του με τον Θεό κατά χάριν, η συμμετοχή του στη θεία ζωή. Τη συνοψίζει ο Μέγας Αθανάσιος: «Αὐτὸς γὰρ ἐνηνθρώπησεν, ἵνα ἡμεῖς θεοποιηθῶμεν» (*Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου* 54). Ο άνθρωπος δεν γίνεται θεός κατά φύση· μετέχει στις άκτιστες ενέργειες του Θεού (άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς).

Θεοτόκος

<Θεός + τίκτω *«γεννώ»*

Η Παναγία, που γέννησε κατά σάρκα τον Υιό του Θεού. Ο όρος κατοχυρώθηκε από τη Γ΄ Οικουμενική Σύνοδο (Έφεσος, 431) απέναντι στον Νεστόριο, που ήθελε να την ονομάζει μόνο *Χριστοτόκο*: αφού ο Χριστός είναι ένα πρόσωπο, Θεός και άνθρωπος, αυτή που Τον γέννησε είναι αληθινά Θεοτόκος.

Η Εκκλησία την τιμά ως **Αειπάρθενο** και **Υπεραγία**, «τὴν τιμιωτέραν τῶν Χερουβεὶμ καὶ ἐνδοξοτέραν ἀσυγκρίτως τῶν Σεραφείμ».

Θεοτοκωνύμια

<Θεοτόκος + ὄνομα

Οι προσωνυμίες της Θεοτόκου, που γεννήθηκαν από την υμνογραφία, την εικονογραφία και την ευλάβεια του λαού: Πλατυτέρα των ουρανών, Ρόδον το αμάραντον, Ελεούσα, Οδηγήτρια, Βρεφοκρατούσα, Γαλακτοτροφούσα, Παρηγορήτρια, Γοργοϋπήκοος κ.ο.κ.

Πολλές περνούν από το ένα πεδίο στο άλλο: η *Πλατυτέρα των ουρανών* είναι στίχος ύμνου — «καὶ τὴν σὴν γαστέρα πλατυτέραν οὐρανῶν ἀπειργάσατο» (*Ἐπὶ σοὶ χαίρει*)— και συγχρόνως ο τύπος της Θεοτόκου που εικονίζεται στην κόγχη του ιερού βήματος.

Γ΄. Η Εκκλησία και η διάρθρωσή της

Εκκλησία

< αρχ. ἐκκλησία *«συνέλευση»* <ἐκκαλῶ *«καλώ έξω, συγκαλώ»· στην αρχαία Αθήνα η συνέλευση του δήμου, στη Μετάφραση των Ο΄ η σύναξη του λαού του Θεού*

Ο θεοΐδρυτος οργανισμός, η **κοινωνία Θεού και ανθρώπων**· κατά τον απόστολο Παύλο, το **Σώμα του Χριστού**, με κεφαλή τον ίδιο τον Χριστό (Εφ. 1,22-23). Στο Σύμβολο της Πίστεως ομολογούμε τα τέσσερα γνωρίσματά της: «Εἰς μίαν, ἁγίαν, καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν».

Ειδικότερα, Εκκλησία είναι κάθε σύναξη των πιστών στο όνομα του Τριαδικού Θεού, κατεξοχήν η σύναξη για τη Θεία Ευχαριστία. Γίνεται συνήθως μέσα στον ναό, αλλά και έξω από αυτόν: θεία λειτουργία ή ιεροπραξία στο ύπαιθρο, σε στρατόπεδο, σε χώρο εργασίας, σε οικία πρέσβη στο εξωτερικό όταν δεν υπάρχει ναός κ.ο.κ.

Μέλη της είναι όσοι έχουν βαπτιστεί και πιστεύουν στον αναστάντα Λυτρωτή Ιησού Χριστό, προσδοκώντας την ανάσταση των νεκρών. Η μία Εκκλησία διακρίνεται σε **στρατευομένη** (επίγεια) και **θριαμβεύουσα** (επουράνια: οι άγιοι και οι κεκοιμημένοι).

Η Εκκλησία είναι το πνευματικό μας σπίτι. Στην καθημερινή γλώσσα *εκκλησία* λέγεται, μετωνυμικά, και ο ναός («πηγαίνω στην εκκλησία»).

Κίνδυνοι για τη ζωή της Εκκλησίας:

- **εθνοφυλετισμός**: η ταύτιση μιας Εκκλησίας με ένα έθνος, ενώ η Εκκλησία του Χριστού υπέρκειται των εθνικών ταυτοτήτων: «οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλλην … πάντες γὰρ ὑμεῖς εἷς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Γαλ. 3,28)· καταδικάστηκε από σύνοδο στην Κωνσταντινούπολη το 1872·
- **εκκοσμίκευση**: η αλλοίωση της εκκλησιαστικής ζωής από το φρόνημα και τα κριτήρια του κόσμου·
- ακόμη ο **ευδαιμονισμός**, ο **αμοραλισμός**, η **αποϊεροποίηση**, η **αποχριστιανοποίηση** κ.ο.κ.

> **Επισημάνσεις:** α) Εκκλησία δεν είναι μόνο οι κληρικοί, αλλά και τα λαϊκά μέλη της, όλος ο πιστός λαός του Θεού.
>
> β) Η Εκκλησία δεν είναι κλειστός όμιλος «καλών» ανθρώπων που προσεύχονται για την ατομική και οικογενειακή τους σωτηρία. Ο ιερός Χρυσόστομος την παρομοιάζει με «ιατρείο», όχι σωμάτων αλλά ψυχών (*Περὶ τοῦ μὴ δημοσιεύειν τὰ ἁμαρτήματα τῶν ἀδελφῶν*): ο άνθρωπος έρχεται σε αυτήν όχι για να κριθεί, αλλά για να θεραπευτεί.

→ βλ. και *κλήρος και λαός* (Δ΄), *ενορία*

καθολικός

<καθ’ ὅλου *«σε σχέση με το όλον»*

1. Ο πλήρης, αυτός που αφορά το όλον. Η Εκκλησία είναι **καθολική** όχι μόνο επειδή απλώνεται σε όλη την οικουμένη, αλλά κυρίως επειδή σε κάθε τόπο έχει όλη την αλήθεια και όλη τη χάρη. Η αρχαιότερη μαρτυρία του όρου: «ὅπου ἂν ᾖ Χριστὸς

Ἰησοῦς, ἐκεῖ ἡ καθολικὴ ἐκκλησία» (άγιος Ιγνάτιος ο Θεοφόρος, *Πρὸς Σμυρναίους* 8,2).

2. **καθολικό** (ουσ.): ο κεντρικός ναός μιας μονής, όπου συγκεντρώνεται όλη η αδελφότητα για τις κοινές ακολουθίες. Πβ. **κυριακό**: ο κεντρικός ναός μιας σκήτης, όπου συνάζονται οι μοναχοί της τις Κυριακές και τις εορτές.
3. Ως τίτλος: ο προκαθήμενος της Ορθόδοξης Εκκλησίας της Γεωργίας φέρει τον τίτλο **Καθολικός Πατριάρχης** πάσης Γεωργίας.
4. Με **στένωση σημασίας**, στην καθημερινή γλώσσα *καθολικός* σημαίνει «Ρωμαιοκαθολικός».

→ βλ. *Ρωμαιοκαθολικός* (Θ΄)

αποστολικός

<ἀπόστολος *«απεσταλμένος»* <ἀποστέλλω

Ο σχετικός με τους αποστόλους. Η Εκκλησία είναι **αποστολική**, επειδή θεμελιώνεται στους αποστόλους, διασώζει αναλλοίωτη τη διδασκαλία τους και διατηρεί αδιάκοπη τη διαδοχή τους.

Αποστολική διαδοχή: η μετάδοση της χάριτος της ιερωσύνης από τον Χριστό στους αποστόλους Του και, μέσω των διαδόχων τους στο πέρασμα των αιώνων, στους επισκόπους που ώς σήμερα ποιμαίνουν την Εκκλησία. Δεν είναι μόνο αλυσίδα χειροτονιών, αλλά και συνέχεια της ίδιας πίστεως.

αυτοκέφαλος

<αὐτός + κεφαλή

Αυτοκέφαλη λέγεται η τοπική Εκκλησία που εκλέγει η ίδια τον προκαθήμενό της και αυτοδιοικείται. Η Ορθόδοξη Εκκλησία είναι **κοινωνία αυτοκέφαλων Εκκλησιών**, ενωμένων στην ίδια πίστη, στα ίδια μυστήρια και στην ίδια κανονική τάξη. Πρώτος τη τάξει (πρωτείο τιμής) είναι ο εκάστοτε **Οικουμενικός Πατριάρχης** Κωνσταντινουπόλεως.

Κατηγορία	Εκκλησίες
Πρεσβυγενή (αρχαία) πατριαρχεία	Κωνσταντινουπόλεως, Αλεξανδρείας, Αντιοχείας, Ιεροσολύμων (στην αρχαία «πενταρχία» πρώτη ήταν η Ρώμη)
Νεότερα πατριαρχεία	Μόσχας, Σερβίας, Ρουμανίας, Βουλγαρίας, Γεωργίας
Αυτοκέφαλες Εκκλησίες με επικεφαλής αρχιεπίσκοπο	Κύπρου, Ελλάδος, Πολωνίας, Αλβανίας κ.ά.
Αυτόνομες και ημιαυτόνομες Εκκλησίες	π.χ. του Σινά, της Φινλανδίας, της Κρήτης

Εκκλησία της Ελλάδος

Αυτοκέφαλη Εκκλησία: η αυτοκεφαλία της, που είχε κηρυχθεί μονομερώς το 1833, αναγνωρίστηκε από το Οικουμενικό Πατριαρχείο με τον **Συνοδικό Τόμο του 1850**. Περιλαμβάνει την Αρχιεπισκοπή Αθηνών και 81 μητροπόλεις (82 επαρχίες συνολικά). Οι 36 από αυτές είναι μητροπόλεις των **Νέων Χωρών**· ανήκουν πνευματικά στο Οικουμενικό

Πατριαρχείο και διοικούνται «επιτροπικώς» από την Εκκλησία της Ελλάδος (Πατριαρχική και Συνοδική Πράξη του 1928).

- **Ιερά Σύνοδος της Ιεραρχίας**: όλοι οι εν ενεργεία μητροπολίτες, με πρόεδρο τον Αρχιεπίσκοπο. Συνέρχεται τακτικά κάθε Οκτώβριο για την εκλογή αρχιερέων και για τα σοβαρότερα ζητήματα της Εκκλησίας.
- **Διαρκής Ιερά Σύνοδος**: μικρότερο σώμα διοικήσεως με 13 μέλη, τον Αρχιεπίσκοπο ως πρόεδρο και 12 μητροπολίτες —έξι της Παλαιάς Ελλάδος και έξι των Νέων Χωρών— που εναλλάσσονται εκ περιτροπής. Συνεδριάζει τακτικά κάθε μήνα.
- **Προκαθήμενος**: ο εκάστοτε Μακαριώτατος Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος, πρόεδρος και των δύο Συνόδων.

> **Επισήμανση:** **Παλαιά Ελλάδα** λέγονται εδώ οι μητροπόλεις του ελληνικού κράτους πριν από τους Βαλκανικούς Πολέμους (μαζί με τα Επτάνησα και τη Θεσσαλία)· **Νέες Χώρες**, οι μητροπόλεις των περιοχών που ενσωματώθηκαν το 1912-1913 (Μακεδονία, Ήπειρος, Θράκη, νησιά του βορειοανατολικού Αιγαίου). Στην ελληνική επικράτεια υπάγονται απευθείας στο Οικουμενικό Πατριαρχείο η **ημιαυτόνομη Εκκλησία της Κρήτης** (με δική της Ιερά Σύνοδο), οι **μητροπόλεις της Δωδεκανήσου** και το **Άγιον Όρος**.

ενορία

<ἐν + ὅρος *«όριο»: η περιοχή μέσα σε ορισμένα όρια*

Η τοπική εκκλησιαστική κοινότητα γύρω από τον ενοριακό ναό, κοντά στον τόπο κατοικίας μας. Έχει σχετική διοικητική αυτοτέλεια και πλούσιο έργο: παρεκκλήσια, Φιλόπτωχο Ταμείο, ενοριακό κέντρο, κατηχητικά, συσσίτια και εν γένει φιλανθρωπία.

Κάθε ενορία έχει αναφορά στον επίσκοπο: ο εφημέριος λειτουργεί με την ευλογία του και μνημονεύει το όνομά του, γιατί η ενορία είναι μέρος της τοπικής Εκκλησίας που συνάζεται γύρω από τον επίσκοπο.

Διάρθρωση: οι ενορίες ανήκουν σε μια ευρύτερη **αρχιερατική περιφέρεια**· οι αρχιερατικές περιφέρειες συναποτελούν τη **μητρόπολη** (<*μήτηρ* + *πόλις*: αρχικά η πρωτεύουσα μιας επαρχίας)· οι μητροπόλεις υπάγονται σε αυτοκέφαλη Εκκλησία ή σε Πατριαρχείο.

Δ΄. Κλήρος, ιερωσύνη, ιεροί κανόνες

κλήρος και λαός

κλῆρος *«λαχνός, μερίδιο» (πβ. «καὶ ἔπεσεν ὁ κλῆρος ἐπὶ Ματθίαν», Πράξ. 1,26)*· λαϊκός<λαός

Κλήρος λέγεται το σύνολο των κληρικών· **λαός** ή **λαϊκοί**, τα υπόλοιπα μέλη της Εκκλησίας. Είναι διάκριση διακονιών, όχι αξίας: όλοι μαζί αποτελούν τον λαό του Θεού, «βασίλειον ιεράτευμα» (Α΄ Πέτρ. 2,9), και το «Αμήν» του λαού επισφραγίζει κάθε ευχή του λειτουργού.

Ανώτεροι κληρικοί (ή απλώς κληρικοί) είναι όσοι έχουν λάβει με χειροτονία έναν από τους τρεις βαθμούς της ιερωσύνης: διάκονος, πρεσβύτερος (ιερέας), επίσκοπος. **Κατώτεροι κληρικοί** είναι όσοι αναδεικνύονται με χειροθεσία: υποδιάκονος, αναγνώστης, ψάλτης. Ο νεωκόρος, όπως και ο ιεροψάλτης που δεν έχει λάβει χειροθεσία, διακονεί στον ναό ως λαϊκός.

Οι κληρικοί είναι **έγγαμοι** ή **άγαμοι**· ο γάμος όμως πρέπει να προηγηθεί της χειροτονίας. Άγαμοι είναι κυρίως οι ιεροδιάκονοι και οι ιερομόναχοι· από τον άγαμο κλήρο εκλέγονται οι επίσκοποι.

ιερωσύνη

<ἱερεύς· *πβ. το έργο του ιερού Χρυσοστόμου* Περὶ ἱερωσύνης

Το μυστήριο με το οποίο ο Χριστός, ο μέγας Αρχιερέας, συνεχίζει μέσα στην Εκκλησία το έργο Του. Οι βαθμοί της ιερωσύνης είναι τρεις: **διάκονος**, **πρεσβύτερος** (ιερέας) και **επίσκοπος** (αρχιερέας).

Ηλικίες: κατά τους ιερούς κανόνες (14ος κανόνας της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου), ο διάκονος χειροτονείται από 25 ετών και ο πρεσβύτερος από 30. Για την εκλογή επισκόπου ο Καταστατικός Χάρτης της Εκκλησίας της Ελλάδος ορίζει να διανύει ο υποψήφιος τουλάχιστον το 35ο έτος της ηλικίας του.

> **Επισημάνσεις:** α) Η λέξη **αρχιμανδρίτης** δεν δηλώνει βαθμό ιερωσύνης, αλλά οφφίκιο (βλ. *αρχιμανδρίτης*).
>
> β) Οι λέξεις *επίσκοπος*, *αρχιερέας*, *μητροπολίτης*, *δεσπότης* είναι κατά βάση συνώνυμες· η διαφορά τους αφορά τη θέση, όχι τον βαθμό (βλ. *επίσκοπος*).

χειροτονία

<χειροτονῶ<χείρ + τείνω*: αρχικά «σηκώνω το χέρι για να ψηφίσω» στην εκκλησία του δήμου, έπειτα «εκλέγω, ορίζω»· στη χριστιανική γλώσσα, η ανάδειξη κληρικού με την «επίθεση» (τοποθέτηση) των χειρών του επισκόπου*

Το ιερό μυστήριο με το οποίο αναδεικνύονται οι **ανώτεροι κληρικοί**. Τελείται μέσα στο ιερό βήμα, κατά τη Θεία Λειτουργία. Τον διάκονο και τον πρεσβύτερο τούς χειροτονεί ένας επίσκοπος· τον επίσκοπο τον χειροτονούν περισσότεροι επίσκοποι, κατά τους κανόνες «ὑπὸ ἐπισκόπων δύο ἢ τριῶν» (1ος Αποστολικός κανόνας).

Μετά τη χειροτονία ο πρεσβύτερος και ο διάκονος αναλαμβάνουν καθήκοντα σε ενορία, ενώ ο μητροπολίτης **ενθρονίζεται** στη μητρόπολη που θα ποιμάνει. Σε περιπτώσεις βαρύτατων παραπτωμάτων ο κληρικός **καθαιρείται** με απόφαση εκκλησιαστικού δικαστηρίου: χάνει την ιερατική του ιδιότητα και επανέρχεται στην τάξη των λαϊκών.

> **Επισήμανση: Χειροτονία ή χειροθεσία;** Με τη χειροτονία δίνεται βαθμός ιερωσύνης (διάκονος, πρεσβύτερος, επίσκοπος)· με τη χειροθεσία αναδεικνύονται οι κατώτεροι κληρικοί και απονέμονται οφφίκια.

χειροθεσία

<χείρ + τίθημι*: η «επίθεση», δηλαδή η τοποθέτηση, των χειρών*

Η ευχή με «επίθεση» των χειρών του επισκόπου (δηλ. τοποθέτηση των χεριών του στο κεφάλι του χειροθετουμένου), που γίνεται έξω από το ιερό βήμα και με την οποία:

- αναδεικνύονται οι **κατώτεροι κληρικοί** (αναγνώστης, ψάλτης, υποδιάκονος)·
- απονέμονται **οφφίκια** σε κληρικούς (π.χ. του οικονόμου, του πρωτοπρεσβυτέρου, του αρχιμανδρίτη).

Οφφίκιο (< λατ. *officium* «υπηρεσία, καθήκον»): εκκλησιαστικό αξίωμα ή τιμητικός τίτλος· δεν προσθέτει βαθμό ιερωσύνης.

επίσκοπος

<ἐπισκοπῶ *«επιβλέπω, εποπτεύω»: ο ποιμένας που επιβλέπει το ποίμνιο*

Ο τρίτος και ανώτατος βαθμός της ιερωσύνης. Κατά βάση συνώνυμα: **αρχιερέας**, **μητροπολίτης** και **δεσπότης** (η λαϊκή προσφώνηση). Η διαφορά τους αφορά τη θέση, όχι τον βαθμό:

- **μητροπολίτης** (<*μητρόπολις*): ο επίσκοπος που ποιμαίνει μητρόπολη·
- **βοηθός επίσκοπος**: δεν ποιμαίνει δική του επαρχία· υπάγεται σε μια μητρόπολη και βοηθά στο έργο της. Φέρει συνήθως τον τίτλο μιας παλαιάς επισκοπής που δεν υφίσταται πια (**τιτουλάριος** επίσκοπος, με «ψιλό» τίτλο)·
- **τιτουλάριος μητροπολίτης**: φέρει τον τίτλο του μητροπολίτη χωρίς να ποιμαίνει μητρόπολη·
- **χωρεπίσκοπος** (<*χώρα* «ύπαιθρος» + *ἐπίσκοπος*): στην αρχαία Εκκλησία ο επίσκοπος της υπαίθρου· σήμερα ο τίτλος διατηρείται για ορισμένους βοηθούς επισκόπους.

αρχιμανδρίτης

<ἀρχι- + μάνδρα *«περίφραγμα», παλαιά ονομασία της μονής: αρχικά ο ηγούμενος μεγάλης μονής*

Οφφίκιο που απονέμεται με χειροθεσία σε **άγαμο πρεσβύτερο**· δεν είναι βαθμός ιερωσύνης. Από τους αρχιμανδρίτες εκλέγονται συνήθως οι επίσκοποι.

ιεροί κανόνες, κανονικός, αντικανονικός

κανών *«ευθύ ραβδί, χάρακας, μέτρο»*

Οι κανόνες των αγίων Αποστόλων, των Οικουμενικών και Τοπικών Συνόδων και αγίων Πατέρων, που ρυθμίζουν την τάξη και τη ζωή της Εκκλησίας. Πολλούς θέσπισε η **Πενθέκτη** Οικουμενική Σύνοδος (691-692), που συμπλήρωσε με κανόνες την Ε΄ και την ΣΤ΄. Η γνωστότερη ελληνική συλλογή τους με ερμηνεία είναι το **Πηδάλιο** (άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης, 1800).

Οι κανόνες έχουν ποιμαντικό και θεραπευτικό χαρακτήρα· εφαρμόζονται με **ακρίβεια** ή, όταν το απαιτεί η σωτηρία του ανθρώπου, **κατ' οικονομίαν**.

κανονικός: ο σύμφωνος με τους ιερούς κανόνες. **αντικανονικός**: ο μη σύμφωνος με αυτούς, π.χ. *αντικανονική χειροτονία*.

Ε΄. Ο μοναχισμός

μοναχισμός

<μοναχός<μόνος

Ο τρόπος ζωής όσων —κυρίως λαϊκών— εγκαταλείπουν τον κόσμο για να αφιερωθούν ολοκληρωτικά στον Θεό, αναζητώντας με την άσκηση την πνευματική τελείωση, τη **θέωση**. Οι πρώτοι αναχωρητές κατέφυγαν στην έρημο ήδη στην εποχή των διωγμών· ο μοναχισμός άνθισε όμως τον 4ο αιώνα στην Αίγυπτο, τη Συρία και την Παλαιστίνη, όταν ο χριστιανισμός έγινε ανεκτή και έπειτα επίσημη θρησκεία, και λειτούργησε τότε και ως διαμαρτυρία απέναντι στην εκκοσμίκευση.

Δύο βασικές μορφές: ο **αναχωρητικός** (ερημιτικός) μοναχισμός, με πρότυπο τον Μέγα Αντώνιο, και ο **κοινοβιακός**, που οργάνωσαν ο άγιος Παχώμιος και ο Μέγας Βασίλειος· ενδιάμεση μορφή είναι η **σκήτη**.

Θεμέλια της μοναχικής ζωής είναι η **αδιάλειπτη προσευχή** («ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε», Α΄ Θεσ. 5,17) και οι τρεις μοναχικές υποσχέσεις: **παρθενία**, **υπακοή**, **ακτημοσύνη**. Ο μοναχός αγωνίζεται για τη σωτηρία της ψυχής του και προσεύχεται για όλο τον κόσμο· κατά τη διατύπωση του Ευαγρίου, «Μοναχός ἐστιν ὁ πάντων χωριζόμενος καὶ πᾶσι συναρμοζόμενος» (*Περὶ προσευχῆς* 124). Έτσι ο μοναχισμός γίνεται ζωντανή μαρτυρία του ασκητικού ήθους μέσα στον κόσμο.

κουρά

<κείρω «κουρεύω»: κατά την ακολουθία κόβονται σταυροειδώς λίγες τρίχες από την κεφαλή του υποψηφίου

Η ακολουθία με την οποία ένας λαϊκός, άνδρας ή γυναίκα, εισέρχεται στις τάξεις των μοναχών. Την τελεί συνήθως ο ηγούμενος της μονής (ή ο επίσκοπος). Ο μοναχός λαμβάνει νέο όνομα και το μοναχικό ένδυμα, το **σχήμα**. Βαθμίδες του μοναχικού σχήματος: **ρασοφόρος**, **μικρόσχημος** (σταυροφόρος), **μεγαλόσχημος**.

> **Επισήμανση:** Ο μοναχός **δεν είναι κληρικός** και δεν τελεί μυστήρια. Μοναχοί-κληρικοί είναι οι **ιεροδιάκονοι** και οι **ιερομόναχοι** (μοναχοί διάκονοι και πρεσβύτεροι αντιστοίχως). Στους ιερομονάχους απονέμεται συχνά το οφφίκιο του αρχιμανδρίτη, και από αυτούς εκλέγονται κατά κανόνα οι επίσκοποι.

μονή

*<*μονή *«διαμονή, κατοικία»* <μένω *(πβ. «ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πατρός μου μοναὶ πολλαί εἰσιν», Ιω. 14,2)·* μοναστήρι<μοναστήριον<μονάζω

Συναφείς λέξεις και διακρίσεις:

- **ανδρώες** και **γυναικείες** μονές· **στελεχωμένες** και **εγκαταλελειμμένες**·
- **κοινόβιο** (*κοινός* + *βίος*): οι μοναχοί έχουν κοινή περιουσία, κοινή τράπεζα και κοινή προσευχή, υπό την καθοδήγηση του ηγουμένου·
- **ιδιόρρυθμη** μονή: οι μοναχοί ζουν με δικό τους ρυθμό και διαχειρίζονται οι ίδιοι τα του βίου τους· στο Άγιον Όρος όλες οι μονές είναι πλέον κοινοβιακές (από το 1992)·
- **σταυροπήγιο** (*σταυρός* + *πήγνυμι* «στερεώνω»): μονή που υπάγεται απευθείας στον Πατριάρχη ή στη Σύνοδο και όχι στον τοπικό επίσκοπο· το όνομα από τον σταυρό που τοποθετουσε ο Πατριάρχης στα θεμέλιά της·
- **ηγούμενος** (*<ἡγοῦμαι* «οδηγώ»), **ηγουμένη**· **ηγουμενοσυμβούλιο**: οι γεροντότεροι μοναχοί που συμπαραστέκονται στον ηγούμενο· **εκλογή ηγουμένου** από την αδελφότητα·
- **διακόνημα**: η υπηρεσία που αναλαμβάνει κάθε μοναχός· **κελί** (< λατ. *cella*): το δωμάτιο του μοναχού· **μάνδρα**: ο περίβολος της μονής και παλαιά ονομασία της (πβ. *αρχιμανδρίτης*)·
- **Άγιον Όρος**: η αυτοδιοίκητη μοναστική πολιτεία στη χερσόνηση του Άθω (Σύνταγμα, άρθρο 105), με είκοσι κυρίαρχες μονές, υπό την πνευματική δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου· **άβατο**: η απαγόρευση εισόδου των γυναικών.

ΣΤ΄. Τα μυστήρια και η πνευματική ζωή

Ιερά Μυστήρια

<μυστήριον<μυῶ *«μυώ, εισάγω σε κάτι ιερό»* <μύω *«κλείνω (τα μάτια, το στόμα)»· στην Καινή Διαθήκη μυστήριο είναι το σχέδιο της σωτηρίας που φανερώθηκε στον Χριστό (Εφ. 3,9)*

Ιερές πράξεις της Εκκλησίας μέσω των οποίων μεταδίδεται στον πιστό η χάρη του Αγίου Πνεύματος. Κατά την καθιερωμένη απαρίθμηση είναι επτά: **Βάπτισμα**, **Χρίσμα**, **Θεία Ευχαριστία**, **Μετάνοια** (Εξομολόγηση), **Ιερωσύνη**, **Γάμος**, **Ευχέλαιο**.

Μυστήρια	Πώς μας αφορούν
Βάπτισμα, Χρίσμα	Είναι τα μυστήρια της εισόδου στην Εκκλησία· τελούνται μία φορά και δεν επαναλαμβάνονται.
Θεία Ευχαριστία, Μετάνοια – Εξομολόγηση	Συνοδεύουν όλη τη ζωή του πιστού και επαναλαμβάνονται.
Ευχέλαιο	Για τη θεραπεία ψυχής και σώματος· τελείται όποτε υπάρχει ανάγκη.
Γάμος, Ιερωσύνη	Δεν αφορούν όλους· τα λαμβάνει όποιος καλείται σε αυτόν τον δρόμο ζωής.

Επισήμανση: Ο αριθμός «επτά» καθιερώθηκε σχετικά αργά (από τον 13ο αι. και εξής)· οι Πατέρες δεν περιόριζαν αριθμητικά τα μυστήρια. Ο Διονύσιος ο Αρεοπαγίτης συγκαταλέγει στις ιερές τελετές και τη μοναχική κουρά και την ακολουθία των κεκοιμημένων. Γι’ αυτό και η **εξόδιος ακολουθία** (κηδεία), αν και τυπικά είναι ακολουθία, θεωρείται από αρκετούς σχεδόν «όγδοο μυστήριο».

μετάνοια

<μετά + νοῦς*: η αλλαγή του νου*

Η επιστροφή του ανθρώπου στον Θεό: όχι απλώς λύπη για τις αμαρτίες, αλλά αλλαγή τρόπου σκέψεως και ζωής. Είναι το πρώτο κήρυγμα του Χριστού: «Μετανοεῖτε· ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν» (Ματθ. 4,17). Το **μυστήριο της Μετανοίας** (Εξομολογήσεως) τελείται ενώπιον του πνευματικού.

Μετάνοια λέγεται και η σωματική έκφραση της μετάνοιας, η υπόκλιση ή η γονυκλισία («κάνω μετάνοιες»).

επιτίμιο

<ἐπιτιμῶ *«επιπλήττω»*

Θεραπευτικό και κατά Θεόν παιδαγωγικό μέσο για την πνευματική ανάρρωση του μετανοούντος πιστού: π.χ. μετάνοιες ή αποχή από τη Θεία Κοινωνία για εύλογο διάστημα. Δεν είναι τιμωρία, αλλά φάρμακο· ο πνευματικός, ως ιατρός, σταθμίζει το είδος της αμαρτίας και τη διάθεση του ανθρώπου για επιστροφή, ώστε να προσφέρει την κατάλληλη θεραπεία (πβ. 102ος κανόνας της Πενθέκτης).

νηστεία

*<*νῆστις *«αυτός που δεν έχει φάει» (στερητικό* νη- *και η ρίζα του* ἔδω/ἐσθίω *«τρώω»)*

Μέσο ψυχοσωματικής άσκησης και πνευματικής ανάτασης του χριστιανού. Η νηστεία δεν περιορίζεται στην αποχή από ορισμένες τροφές (κρέας, γαλακτοκομικά, αυγά, ψάρι και, κατά περίπτωση, λάδι και κρασί)· επεκτείνεται στην πνευματική άσκηση και στον καθαρμό της ψυχής, όπως ψάλλει η Εκκλησία: «ἀληθὴς νηστεία, ἡ τῶν κακῶν ἀλλοτρίωσις, ἐγκράτεια γλώσσης, θυμοῦ ἀποχή…» (Τριώδιο).

Περίοδοι νηστείας: η Μεγάλη Τεσσαρακοστή πριν από το Πάσχα, η νηστεία των Χριστουγέννων (15 Νοεμβρίου – 24 Δεκεμβρίου), η νηστεία των Αγίων Αποστόλων και ο Δεκαπενταύγουστος (1–14 Αυγούστου) κ.ά.· επίσης κάθε Τετάρτη και Παρασκευή.

κατάλυση

*<*καταλύω *«λύνω, διαλύω, τερματίζω»*

Στη γλώσσα της νηστείας, η χαλάρωση ή η άρση της νηστείας για ορισμένες τροφές, δηλαδή η άδεια να καταναλωθούν: *κατάλυση οίνου και ελαίου*, *κατάλυση ιχθύος*, *κατάλυση εις πάντα* (καμία νηστεία, π.χ. στη Διακαινήσιμο εβδομάδα και στο Δωδεκαήμερο).

Στη λειτουργική γλώσσα *καταλύω τα Τίμια Δώρα* σημαίνει ότι ο λειτουργός καταναλώνει, στο τέλος της Θείας Λειτουργίας, ό,τι απέμεινε από τη Θεία Κοινωνία.

θρήσκος

Ο ευσεβής, αυτός που ζει σύμφωνα με το θέλημα του Θεού. Βασικά γνωρίσματα της ζωής του είναι η αγάπη —απροϋπόθετη, προς όλους— και η συγχωρητικότητα.

> **Επισήμανση:** Στη μοναδική φορά που απαντά η λέξη στην Καινή Διαθήκη, ο απόστολος Ιάκωβος προειδοποιεί ότι η θρησκευτικότητα χωρίς έμπρακτη αγάπη είναι μάταιη: «θρησκεία καθαρὰ καὶ ἀμίαντος παρὰ τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ αὕτη ἐστίν, ἐπισκέπτεσθαι ὀρφανοὺς καὶ χήρας ἐν τῇ θλίψει αὐτῶν» (Ιακ. 1,26-27).

Ζ΄. Ο ναός και η λατρεία

ναός

< αρχ. ναός*<*ναίω *«κατοικώ»: ο οίκος του Θεού*

Ο ιερός ναός, ο τόπος όπου συνάζεται η Εκκλησία για τη λατρεία. Τα βασικά του στοιχεία:

- **νάρθηκας** (**πρόναος**): ο χώρος της εισόδου, όπου στην αρχαία Εκκλησία στέκονταν οι κατηχούμενοι· εκεί βρίσκεται συνήθως το **προσκυνητάρι**·
- **κυρίως ναός**: ο χώρος των πιστών, με τον **τρούλο**, τον **άμβωνα**, τον **δεσποτικό θρόνο** (σε ορισμένους ναούς και το **παραθρόνιο**), τους δύο **χορούς** (δεξιό και αριστερό, με τα αναλόγια των ψαλτών), τον **σολέα** μπροστά στο τέμπλο και, σε παλαιότερους ναούς, τον **γυναικωνίτη**·
- **τέμπλο** (**εικονοστάσιο**): το χώρισμα με τις εικόνες ανάμεσα στον κυρίως ναό και στο ιερό βήμα, με την **Ωραία Πύλη** στο κέντρο —και πίσω της το **καταπέτασμα** ή **βήλο**— και τα πλάγια βημόθυρα· στα παλαιά τέμπλα το κάτω μέρος κλείνεται με **θωράκια**·

- **ιερό βήμα**: στο κέντρο η **Αγία Τράπεζα**· αριστερά, όπως κοιτάζουμε προς την ανατολή, η **Πρόθεση** και δεξιά το **Διακονικό**· στο βάθος η **κόγχη** με το **σύνθρονο**.

Ο ναός κοσμείται με **εικόνες**, **αγιογραφίες** (τοιχογραφίες) και **ψηφιδωτά**.

> **Επισήμανση:** Στις εικόνες απονέμουμε **τιμητική προσκύνηση**, όχι λατρεία, που ανήκει μόνο στον Θεό (Ζ΄ Οικουμενική Σύνοδος, 787), γιατί, κατά τον Μέγα Βασίλειο, «ἡ τῆς εἰκόνος τιμὴ ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει».

κερί, καντήλι

κερί<κηρίον<κηρός· καντήλι< *μεσν.* κανδήλα< *λατ.* candela

Συμβολίζουν το φως του Χριστού («Ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου», Ιω. 8,12), τη φλόγα της πίστεως που πρέπει να διακρίνει όλους τους πιστούς, την προσφορά και τη θυσία. Το κερί που ανάβουμε είναι και μικρή προσωπική προσφορά, που συνοδεύει την προσευχή μας.

θυμίαμα

<θυμιῶ *«καίω αρωματική ουσία», από τη ρίζα του* θύω *«προσφέρω θυσία»*

Το λιβάνι, το ρητινώδες αρωματικό υλικό που καίγεται στο θυμιατήριο. Συμβολίζει την ανάταση, την άνοδο της προσευχής και όλων των ψυχοσωματικών δυνάμεων προς τον Ύψιστο: «Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου, ἔπαρσις τῶν χειρῶν μου θυσία ἑσπερινή» (Ψαλμ. 140,2). Ο στίχος ψάλλεται σε κάθε εσπερινό, στο «Κύριε ἐκέκραξα», και πανηγυρικά στη Λειτουργία των Προηγιασμένων Δώρων.

Με το θυμίαμα τιμώνται οι εικόνες, αλλά και ο λαός, ως εικόνες του Θεού.

όρθρος

< *αρχ.* ὄρθρος *«το χάραμα, η ώρα πριν από την αυγή»*

Η πρωινή ακολουθία, που τελείται πριν από τη Θεία Λειτουργία. Τα κύρια μέρη του, όπως στον όρθρο της Κυριακής:

1. εξάψαλμος·
2. «Θεὸς Κύριος» και απολυτίκια·
3. καθίσματα, μετά τη στιχολογία του Ψαλτηρίου·
4. ευλογητάρια και υπακοή·
5. αναβαθμοί, προκείμενο και **εωθινό ευαγγέλιο**·
6. **κανόνες** με τις **καταβασίες**· μετά την 6η ωδή, κοντάκιο, οίκος και **συναξάριο**·
7. η **ωδή της Θεοτόκου** («Τὴν τιμιωτέραν»), πριν από την 9η ωδή·
8. εξαποστειλάρια και **αίνοι**·
9. **Μεγάλη Δοξολογία**.

Μετά το τέλος του όρθρου τελείται η Θεία Λειτουργία.

Η΄. Ο χρόνος της Εκκλησίας

Κυριακή

<κυριακὴ ἡμέρα *«η ημέρα του Κυρίου» (πβ. «ἐν τῇ κυριακῇ ἡμέρᾳ», Αποκ. 1,10)*

Η ημέρα της Αναστάσεως, με την οποία αρχίζει η λειτουργική εβδομάδα· οι επόμενες ημέρες ονομάζονται αριθμητικά από αυτήν: Δευτέρα, Τρίτη, Τετάρτη, Πέμπτη. (Η *Παρασκευή* κράτησε το όνομα της «προετοιμασίας» για το Σάββατο, και το *Σάββατο* το εβραϊκό *šabbāt* «ανάπαυση».) Η Κυριακή είναι επίσης προτύπωση της **Ογδόης Ημέρας**, της ανέσπερης και αιώνιας Βασιλείας του Θεού. Λειτουργικά αρχίζει από το απόγευμα του Σαββάτου, με τον εσπερινό.

> **Επισήμανση:** Ο **ήχος** της εβδομάδας (ο κύκλος της Οκτωήχου) αρχίζει με τον εσπερινό του Σαββάτου και ισχύει ώς τον εσπερινό του επόμενου Σαββάτου, οπότε αρχίζει ο επόμενος ήχος.

εορτή

Η σύναξη του λαού του Θεού για τον πανηγυρισμό και την απόδοση τιμής σε ένα ιερό γεγονός ή πρόσωπο. Οι εορτές διακρίνονται σε:

- **δεσποτικές** (του Δεσπότη Χριστού): π.χ. Χριστούγεννα, Περιτομή, Θεοφάνεια, Μεταμόρφωση, Ανάληψη·
- **θεομητορικές** (της Θεοτόκου): π.χ. Γενέσιο, Εισόδια, Κοίμηση·
- **δεσποτοθεομητορικές**, που αφορούν και τους δύο: Υπαπαντή, Ευαγγελισμός·
- εορτές των **αγίων**: η μνήμη του αγίου. Για όσους φέρουν το όνομά του είναι η **ονομαστική εορτή**, αφορμή να γνωρίσουν και να μιμηθούν τον βίο του· **ονομαστήρια** λέγεται η ονομαστική εορτή του αρχιερέα.

Δωδεκάορτο: οι δώδεκα μεγάλες εορτές του έτους — Γενέσιο της Θεοτόκου, Ύψωση του Τιμίου Σταυρού, Εισόδια της Θεοτόκου, Χριστούγεννα, Θεοφάνεια, Υπαπαντή, Ευαγγελισμός, Κυριακή των Βαΐων, Ανάληψη, Πεντηκοστή, Μεταμόρφωση, Κοίμηση της Θεοτόκου. Πάνω από όλες στέκεται το Πάσχα, «ἑορτῶν ἑορτὴ καὶ πανήγυρίς ἐστι πανηγύρεων» (Κανόνας του Πάσχα).

Το σύνολο των εορτών λέγεται **εορτολόγιο**· το εκκλησιαστικό έτος αρχίζει την 1η Σεπτεμβρίου, την αρχή της Ινδίκτου.

Ακίνητες εορτές: έχουν σταθερή ημερομηνία (π.χ. 14 Σεπτεμβρίου, Παγκόσμια Ύψωση του Τιμίου Σταυρού). **Κινητές**: εξαρτώνται από την ημερομηνία του Πάσχα, γύρω από το οποίο οργανώνονται οι περίοδοι του Τριωδίου και του Πεντηκοσταρίου (π.χ. Ανάληψη, Πεντηκοστή).

Πάσχα

< εβρ. pesaḥ *«διάβαση» (μέσω του αραμ.* pasḥā*)*

Η εορτή της Αναστάσεως του Χριστού, η κεντρική εορτή της Εκκλησίας. Στην Παλαιά Διαθήκη το Πάσχα ήταν η ανάμνηση της διάβασης του Ισραήλ από τη δουλεία της Αιγύπτου στην ελευθερία· η Εκκλησία ψάλλει τη νέα διάβαση: «Πάσχα, Κυρίου Πάσχα· ἐκ γὰρ

θανάτου πρὸς ζωήν, καὶ ἐκ γῆς πρὸς οὐρανόν, Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμᾶς διεβίβασεν» (Κανόνας του Πάσχα).

Εορτάζεται την Κυριακή μετά την πρώτη πανσέληνο της άνοιξης· οι Ορθόδοξοι το υπολογίζουν με το ιουλιανό ημερολόγιο.

> **Επισήμανση:** Ήδη ο Μελίτων Σάρδεων (2ος αι.) συνέδεσε τη λέξη, παρετυμολογικά, με το ρήμα *πάσχω*. Η σύνδεση δεν ευσταθεί ετυμολογικά, δείχνει όμως πώς η Εκκλησία «άκουσε» το Πάθος μέσα στο όνομα της εορτής.

→ βλ. και *ημερολόγιο*

Θεοφάνεια

<θεός + φαίνομαι*: η φανέρωση του Θεού· λέγονται και* Επιφάνεια *και* Φώτα *(από το Βάπτισμα, τον «φωτισμό» του ανθρώπου)*

Η εορτή της Βαπτίσεως του Χριστού στον Ιορδάνη (6 Ιανουαρίου). Τότε φανερώθηκε η Αγία Τριάδα: ο Πατέρας μαρτύρησε με φωνή από τον ουρανό, «Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός» (Ματθ. 3,17), ο Υιός βαπτιζόταν, και το Άγιο Πνεύμα κατέβηκε επάνω Του «ὡσεὶ περιστερά» (Ματθ. 3,16). Το απολυτίκιο της εορτής το συνοψίζει: «Ἐν Ἰορδάνῃ βαπτιζομένου σου, Κύριε, ἡ τῆς Τριάδος ἐφανερώθη προσκύνησις».

Την ημέρα της εορτής τελείται ο **Μέγας Αγιασμός** των υδάτων.

ημερολόγιο

Πολιτικό (κοσμικό) έτος: αρχίζει την 1η Ιανουαρίου. **Εκκλησιαστικό** έτος: αρχίζει την 1η Σεπτεμβρίου, την **Ίνδικτο** (< λατ. *indictio*: ο φορολογικός κύκλος του Βυζαντίου, που ξεκινούσε τον Σεπτέμβριο). Από το 1989, με πρωτοβουλία του Οικουμενικού Πατριαρχείου, η 1η Σεπτεμβρίου είναι και ημέρα προσευχής για την προστασία της κτίσεως.

Ιουλιανό ημερολόγιο: καθιερώθηκε από τον Ιούλιο Καίσαρα και τέθηκε σε ισχύ το 45 π.Χ. **Γρηγοριανό**: καθιερώθηκε το 1582 από τον Πάπα Γρηγόριο ΙΓ΄, για να διορθώσει την απόκλιση του ιουλιανού από το ηλιακό έτος· σήμερα τα δύο ημερολόγια απέχουν 13 ημέρες.

Το ελληνικό κράτος υιοθέτησε το νέο ημερολόγιο το 1923 και η Εκκλησία της Ελλάδος το 1924, για τις ακίνητες εορτές. Το **Πάσχα** όμως όλες οι Ορθόδοξες Εκκλησίες, εκτός από την Εκκλησία της Φινλανδίας, το υπολογίζουν με το ιουλιανό· γι' αυτό συχνά διαφέρει από το Πάσχα των Δυτικών χριστιανών. Το **παλαιό** (ιουλιανό) ημερολόγιο ακολουθούν σε όλο το έτος, π.χ., τα Πατριαρχεία Ιεροσολύμων, Μόσχας, Σερβίας και Γεωργίας, καθώς και το Άγιον Όρος.

Παλαιοημερολογίτες: όσοι αρνήθηκαν την αλλαγή του 1924 και αποκόπηκαν από την Εκκλησία της Ελλάδος· αυτοαποκαλούνται «Γνήσιοι Ορθόδοξοι Χριστιανοί» (ΓΟΧ) και κατά καιρούς διασπάστηκαν σε επιμέρους ομάδες (π.χ. οι λεγόμενοι «Ενιστάμενοι»). Δεν βρίσκονται σε κοινωνία με την Ορθόδοξη Εκκλησία.

Θ΄. Η Ορθόδοξη Εκκλησία και οι άλλοι χριστιανοί

σχίσμα, αίρεση

σχίσμα<σχίζω· αἵρεσις<αἱροῦμαι *«επιλέγω»*

Αίρεση: η παρέκκλιση από την ορθή πίστη, όταν κάποιος «επιλέγει» ένα μέρος της αλήθειας και το απολυτοποιεί. **Σχίσμα**: η διάσπαση της εκκλησιαστικής κοινωνίας, συνήθως για ζητήματα τάξεως ή διοικήσεως, που με τον καιρό μπορεί να οδηγήσει και σε δογματικές διαφορές.

Ρωμαιοκαθολικός

Ο πιστός της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας, της Εκκλησίας της Δύσεως με κέντρο τη Ρώμη. Το **Μεγάλο Σχίσμα** ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση χρονολογείται συμβατικά το **1054** (αμοιβαίοι αναθεματισμοί, που άρθηκαν το 1965)· στην πραγματικότητα η ρήξη ήταν σταδιακή και παγιώθηκε με τη Δ΄ Σταυροφορία (1204). Έκτοτε κάθε Εκκλησία ακολούθησε διαφορετική πορεία.

Κύριες διαφορές:

- **πρωτείο εξουσίας** του Πάπα σε όλη την Εκκλησία (εκκλησιολογική διαφορά)·
- **αλάθητο** του Πάπα (δογματική διαφορά)· ανακηρύχθηκε δόγμα από την Α΄ Βατικανή Σύνοδο το 1870, γεγονός που οδήγησε στην απόσχιση των **Παλαιοκαθολικών**·
- **Filioque** (λατ. «και εκ του Υιού»): η προσθήκη στο Σύμβολο της Πίστεως ότι το Άγιο Πνεύμα εκπορεύεται «και από τον Υιό» (δογματική διαφορά)·
- **Ουνία** (προσηλυτιστικός θεσμός· βλ. *Ουνία*).

Σήμερα Ορθόδοξοι και Ρωμαιοκαθολικοί διεξάγουν επίσημο θεολογικό διάλογο.

Πάπας

<πάππας *«πατερούλης», λέξη της παιδικής γλώσσας· από την ίδια λέξη προέρχεται και το νεοελληνικό* παπάς

Ιστορικός τίτλος επισκόπων. Η αρχαιότερη γνωστή χρήση του αφορά τον επίσκοπο Αλεξανδρείας Ηρακλά (3ος αι.)· στη Δύση επικράτησε για τον επίσκοπο Ρώμης, τον προκαθήμενο της Δυτικής Εκκλησίας πριν από το Σχίσμα. Με **στένωση σημασίας** δηλώνει σήμερα τον προκαθήμενο της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας, με έδρα τη Ρώμη (Βατικανό).

Ο τίτλος χρησιμοποιείται και στην Ορθόδοξη Εκκλησία: «Η Α.Θ.Μ. ο Πάπας και Πατριάρχης της Μεγάλης Πόλεως Αλεξανδρείας, Λιβύης, Πενταπόλεως, Αιθιοπίας, πάσης γης Αιγύπτου και πάσης Αφρικής, πατήρ πατέρων, ποιμήν ποιμένων, αρχιερεύς αρχιερέων, τρίτος και δέκατος των Αποστόλων και κριτής της οικουμένης» (Α.Θ.Μ.: Αυτού Θειοτάτη Μακαριότης).

> **Επισήμανση:** Η Ορθόδοξη Εκκλησία τιμά ως αγίους ορισμένους Πάπες Ρώμης της πρώτης χιλιετίας, γιατί ανήκουν στην ενιαία, πριν από το Σχίσμα, χριστιανοσύνη: π.χ. τον Λέοντα τον Μέγα και τον Γρηγόριο τον Διάλογο, στον οποίο η παράδοση αποδίδει τη Λειτουργία των Προηγιασμένων Δώρων.

Ουνία

< λατ. unio *«ένωση» (μέσω του πολων.* unia*)*

Θεσμός και μέθοδος της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας για την «ένωση» ορθόδοξων πληθυσμών μαζί της. Οι **Ουνίτες** αναγνωρίζουν το πρωτείο του Πάπα, διατηρούν όμως το ανατολικό τυπικό (λειτουργία, άμφια, έγγαμους ιερείς)· λέγονται και *ελληνόρυθμοι*, *ανατολικοί* ή *καθολικοί ανατολικού τυπικού*. Ιστορικός σταθμός η Ένωση της Βρέστης (1596).

Η Ορθόδοξη Εκκλησία θεωρεί την Ουνία προσηλυτιστική πρακτική και εμπόδιο στην ενότητα· στον θεολογικό διάλογο Ορθοδόξων και Ρωμαιοκαθολικών (Μπαλαμάντ, 1993) συμφωνήθηκε ότι δεν μπορεί να γίνεται αποδεκτή ως μέθοδος ένωσης.

Ι΄. Κατήχηση, μαρτυρία, ιεραποστολή

κατήχηση

*<*κατηχῶ*<*κατά + ἠχῶ*: αρχικά «αντηχώ, κάνω κάτι να ηχεί στα αυτιά κάποιου», έπειτα «διδάσκω προφορικά, με ζωντανή φωνή» (πβ. «περὶ ὧν κατηχήθης λόγων», Λουκ. 1,4)*

Η διδασκαλία των βασικών αληθειών της χριστιανικής πίστεως σε ανθρώπους κάθε ηλικίας. Η κατήχηση είναι εξαρχής λόγος ζωντανός, που μεταδίδεται από πρόσωπο σε πρόσωπο· ήδη ο απόστολος Παύλος γράφει: «Κοινωνείτω δὲ ὁ κατηχούμενος τὸν λόγον τῷ κατηχοῦντι ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς» (Γαλ. 6,6).

Στην αρχαία Εκκλησία η κατήχηση γινόταν **πριν από το Βάπτισμα**, σε όσους προσέρχονταν στην πίστη, άνδρες και γυναίκες, που αποτελούσαν την τάξη των **κατηχουμένων**. Ο νηπιοβαπτισμός μαρτυρείται ήδη από τον 3ο αιώνα και σταδιακά γενικεύτηκε· γι’ αυτό σήμερα η κατήχηση γίνεται κυρίως **μετά** το Βάπτισμα.

Κατηχητικά σχολεία: τα πρώτα «κυριακά σχολεία» λειτούργησαν στην Αθήνα το 1870· τον 20ό αιώνα τα κατηχητικά οργανώθηκαν συστηματικά σε ενορίες και μητροπόλεις όλης της χώρας. Διακρίνονται σε **κατώτερα** (Δημοτικό), **μέσα** (Γυμνάσιο – Λύκειο) και **ανώτερα** (φοιτητές).

Αυτονόητη είναι η ευθύνη των κατηχητών και των κατηχητριών για την πνευματική καλλιέργεια των παιδιών που τους εμπιστεύεται η ενορία.

κατηχούμενος

Ο αβάπτιστος που διδάσκεται την πίστη για να βαπτιστεί. Στη Θεία Λειτουργία, με την εκφώνηση «Ὅσοι κατηχούμενοι, προέλθετε» («όσοι είστε κατηχούμενοι, βγείτε»), ολοκληρώνεται η **λειτουργία των κατηχουμένων**· οι κατηχούμενοι εξέρχονταν τότε από τον ναό και άρχιζε η **λειτουργία των πιστών**, το καθαυτό ευχαριστιακό μέρος.

ιεραποστολή

Η διάδοση του Ευαγγελίου «ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς» (Πράξ. 1,8), η μεταφορά του χαρμόσυνου και ελπιδοφόρου μηνύματος της Αναστάσεως σε όλο τον κόσμο, κατά την εντολή του Κυρίου: «πορευθέντες οὖν μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη» (Ματθ. 28,19).

- **εσωτερική ιεραποστολή**: μέσα στη χώρα, με έμφαση στην επανακατήχηση, τον επανευαγγελισμό της κοινωνίας·
- **εξωτερική ιεραποστολή**: σε άλλες χώρες, κυρίως στην Αφρική, στη Νοτιοανατολική Ασία και στην Ωκεανία.

Η ορθόδοξη ιεραποστολή σέβεται τη γλώσσα και τον πολιτισμό κάθε λαού, κατά το παράδειγμα των αγίων Κυρίλλου και Μεθοδίου (9ος αι.).

νεομάρτυρες

νέος + μάρτυς *«αυτός που δίνει μαρτυρία» (πβ. «ἔσεσθέ μοι μάρτυρες», Πράξ. 1,8)*

Οι άγιοι που μαρτύρησαν μετά την Άλωση της Κωνσταντινουπόλεως (1453), συνήθως επειδή αρνήθηκαν να αλλαξοπιστήσουν, ώς τους νεότερους χρόνους (Μικρασιατική Καταστροφή, 1922) ή και αργότερα, σε χώρες που γνώρισαν τη δοκιμασία των ολοκληρωτικών καθεστώτων. Τους βίους πολλών συγκέντρωσε ο άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης στο *Νέον Μαρτυρολόγιον* (1799).

Αποστολική Διακονία

Ο εκδοτικός και ιεραποστολικός βραχίονας της Εκκλησίας της Ελλάδος, που ιδρύθηκε το 1936. Γενικός Διευθυντής: ο Πανιερώτατος Μητροπολίτης Φαναρίου κ. Αγαθάγγελος. Τομείς και υπηρεσίες:

1. Τομέας Διοικήσεως
2. Τομέας Εκδόσεων
3. Τομέας Κατηχήσεως: Σχολή Κατηχητών / Επιμορφώσεως, Σχολή Νοηματικής
4. Τομέας Εξωτερικής Ιεραποστολής και Οικουμενικού Ελληνισμού
5. Τομέας Διαδικτύου, Οπτικοακουστικών Προγραμμάτων και Προβολής
6. Τομέας Ευρωπαϊκών Προγραμμάτων και Πολιτισμού
7. Τυπογραφείο – Βιβλιοδετείο
8. Βιβλιοπωλεία
9. Προσκυνηματικός Ιερός Ναός Αγίας Βαρβάρας, στον ομώνυμο δήμο της Αττικής
10. Οικοτροφείο φοιτητών

Επιτομή: δώδεκα διακρίσεις που αξίζει να θυμόμαστε

Εδώ συγκεντρώνονται οι επισημάνσεις που προλαμβάνουν τις συχνότερες συγχύσεις.

Όροι	Η διάκριση
χειροτονία – χειροθεσία	Η χειροτονία δίνει βαθμό ιερωσύνης (διάκονος, πρεσβύτερος, επίσκοπος)· η χειροθεσία αναδεικνύει κατώτερους κληρικούς και απονέμει οφφίκια.
αρχιμανδρίτης	Οφφίκιο άγαμου πρεσβυτέρου, όχι βαθμός ιερωσύνης.
επίσκοπος – αρχιερέας – μητροπολίτης – δεσπότης	Ίδιος βαθμός· ο μητροπολίτης ποιμαίνει μητρόπολη, ο βοηθός επίσκοπος όχι.
μοναχός – κληρικός	Ο μοναχός δεν είναι κληρικός· μοναχοί-κληρικοί είναι οι ιεροδιάκονοι και οι ιερομόναχοι.
ομόδοξος – ετερόδοξος – ετερόθρησκος	*Ομόδοξος*: ορθόδοξος άλλου λαού· *ετερόδοξος*: χριστιανός άλλης ομολογίας· *ετερόθρησκος*: πιστός άλλης θρησκείας.
καθολικός – Ρωμαιοκαθολικός	Καθολική, δηλαδή πλήρης, είναι η Εκκλησία του Συμβόλου· Ρωμαιοκαθολικός είναι ο πιστός της Εκκλησίας της Ρώμης.
καθολικό – κυριακό	*Καθολικό*: ο κεντρικός ναός μιας μονής· *κυριακό*: ο κεντρικός ναός μιας σκήτης.
ακίνητες – κινητές εορτές	*Ακίνητες*: με σταθερή ημερομηνία· *κινητές*: εξαρτώνται από την ημερομηνία του Πάσχα.
ιουλιανό – γρηγοριανό ημερολόγιο	Σήμερα απέχουν 13 ημέρες· το Πάσχα οι Ορθόδοξοι το υπολογίζουν με το ιουλιανό.
τέμπλο – καταπέτασμα (βήλο)	*Τέμπλο*: το χώρισμα με τις εικόνες· *καταπέτασμα*: το παραπέτασμα πίσω από την Ωραία Πύλη.
μετάνοια – μετάνοιες	*Μετάνοια*: η αλλαγή του νου και της ζωής· *μετάνοιες*: η σωματική της έκφραση (υπόκλιση, γονυκλισία).
Πάπας	Και ορθόδοξος τίτλος: ο Πάπας και Πατριάρχης Αλεξανδρείας.

Αλφαβητικό ευρετήριο

Με έντονα στοιχεία τα κύρια λήμματα· το γράμμα δείχνει την ενότητα.

Α

άβατο ... Ε΄
Αγία Γραφή ... Α΄
Αγία Τράπεζα ... Ζ΄
Αγία Τριάδα ... Β΄
Άγιον Όρος ... Ε΄
Αειπάρθενος ... Β΄
ακρίβεια – οικονομία ... Δ΄
αλάθητο ... Θ΄
αντικανονικός ... Δ΄
αποστολική διαδοχή ... Γ΄
Αποστολική Διακονία ... Ι΄
αποστολικό ανάγνωσμα ... Α΄
αποστολικός ... Γ΄
αρχιερατική περιφέρεια ... Γ΄
αρχιερέας ... Δ΄
αρχιμανδρίτης ... Δ΄
αυτοκέφαλος ... Γ΄

Β

Βάπτισμα ... ΣΤ΄
βοηθός επίσκοπος ... Δ΄

Γ

Γάμος ... ΣΤ΄
γυναικωνίτης ... Ζ΄

Δ

δεσπότης ... Δ΄
δεσποτικές, θεομητορικές εορτές ... Η΄
διακόνημα ... Ε΄
Διακονικό ... Ζ΄
διάκονος ... Δ΄
Διαρκής Ιερά Σύνοδος ... Γ΄
δόγμα ... Α΄
Δωδεκάορτο ... Η΄

Ε

Εβδομήκοντα (Ο΄) ... Α΄
εθνοφυλετισμός ... Γ΄
εικόνα ... Ζ΄
Εκκλησία ... Γ΄
Εκκλησία της Ελλάδος ... Γ΄
Εκκλησία της Κρήτης ... Γ΄
εκκοσμίκευση ... Γ΄
ελληνόρυθμοι ... Θ΄
ενθρόνιση ... Δ΄
ενορία ... Γ΄
ενσάρκωση, ενανθρώπηση ... Β΄
εξομολόγηση ... ΣΤ΄
εορτή ... Η΄
εορτολόγιο ... Η΄
επίσκοπος ... Δ΄
επιτίμιο ... ΣΤ΄
ετερόδοξος, αλλόδοξος ... Α΄
ετερόθρησκος, αλλόθρησκος ... Α΄
Ευαγγέλιο ... Α΄
ευαγγελιστές ... Α΄
Ευχέλαιο ... ΣΤ΄
εωθινό ευαγγέλιο ... Α΄

Η

ηγούμενος ... Ε΄
ημερολόγιο ... Η΄
ήχος (της εβδομάδας) ... Η΄

Θ

Θεία Ευχαριστία ... ΣΤ΄
Θεοτόκος ... Β΄
Θεοτοκωνύμια ... Β΄
Θεοφάνεια ... Η΄
Θεωνύμια ... Β΄
θέωση ... Β΄
θρήσκος ... ΣΤ΄
θυμίαμα ... Ζ΄

Ι

ιδιόρρυθμη μονή ... Ε΄
Ιερά Μυστήρια ... ΣΤ΄
Ιερά Παράδοση ... Α΄
Ιερά Σύνοδος της Ιεραρχίας ... Γ΄
ιεραποστολή ... Ι΄
ιερό βήμα ... Ζ΄
ιεροί κανόνες ... Δ΄
ιερομόναχος, ιεροδιάκονος ... Ε΄
ιερωσύνη ... Δ΄
Ίνδικτος ... Η΄
ιουλιανό – γρηγοριανό ημερολόγιο ... Η΄

Κ

καθαίρεση ... Δ΄
καθολικό (μονής) ... Γ΄
καθολικός ... Γ΄
Καθολικός Πατριάρχης ... Γ΄
Καινή Διαθήκη ... Α΄
κατάλυση ... ΣΤ΄
καταπέτασμα, βήλο ... Ζ΄
κατήχηση ... Ι΄
κατηχητικά σχολεία ... Ι΄
κατηχούμενος ... Ι΄
κατώτεροι κληρικοί ... Δ΄
κελί ... Ε΄
κερί, καντήλι ... Ζ΄
κινητές – ακίνητες εορτές ... Η΄

κλήρος και λαός.....Δ΄
κοινόβιο.....Ε΄
κουρά.....Ε΄
Κυριακή.....Η΄
κυριακό (σκήτης).....Γ΄

Λ

λαϊκός.....Δ΄
λειτουργία των κατηχουμένων.....Ι΄

Μ

μάνδρα.....Ε΄
Μεγάλη Δοξολογία.....Ζ΄
Μεγάλο Σχίσμα.....Θ΄
μεγαλόσχημος, μικρόσχημος, ρασοφόρος.....Ε΄
Μέγας Αγιασμός.....Η΄
μετάνοια.....ΣΤ΄
μη χαλκηδόνιες Εκκλησίες.....Β΄
μητρόπολη.....Γ΄
μητροπολίτης.....Δ΄
μοναχισμός.....Ε΄
μονή.....Ε΄
μονοφυσιτισμός.....Β΄

Ν

ναός.....Ζ΄
νάρθηκας, πρόναος.....Ζ΄
Νέες Χώρες.....Γ΄
νεομάρτυρες.....Ι΄
νηστεία.....ΣΤ΄

Ο

Ογδόη Ημέρα.....Η΄
Οικουμενικές Σύνοδοι.....Α΄
Οικουμενικός Πατριάρχης.....Γ΄
ομόδοξος.....Α΄
ονομαστική εορτή.....Η΄
Ορθοδοξία, ορθόδοξος.....Α΄
ορθοπραξία.....Α΄
όρθρος.....Ζ΄
όρος (συνοδικός).....Α΄
Ουνία.....Θ΄
οφφίκιο.....Δ΄

Π

Παλαιά Διαθήκη.....Α΄
Παλαιά Ελλάδα.....Γ΄
παλαιοημερολογίτες.....Η΄
Παλαιοκαθολικοί.....Θ΄
Παντοκράτωρ.....Β΄
Πάπας.....Θ΄
Πάσχα.....Η΄
Πατέρες της Εκκλησίας.....Α΄
πατριαρχείο.....Γ΄
Πηδάλιο.....Δ΄
Πλατυτέρα των ουρανών.....Β΄
πρεσβύτερος.....Δ΄
Πρόθεση.....Ζ΄

Ρ

Ρωμαιοκαθολικός.....Θ΄

Σ

Σαβαώθ.....Β΄
σκήτη.....Ε΄
σολέα.....Ζ΄
σταυροπήγιο.....Ε΄
στρατευομένη – θριαμβεύουσα Εκκλησία.....Γ΄
Σύμβολο της Πίστεως.....Α΄
συναξάριο.....Ζ΄
σύνθρονο.....Ζ΄
σχίσμα, αίρεση.....Θ΄

Τ

τέμπλο, εικονοστάσιο.....Ζ΄
τιτουλάριος.....Δ΄
Τρεις Ιεράρχες.....Α΄

Φ

Φιλάνθρωπος.....Β΄
Filioque.....Θ΄

Χ

χειροθεσία.....Δ΄
χειροτονία.....Δ΄
Χρίσμα.....ΣΤ΄
χωρεπίσκοπος.....Δ΄

Ω

Ωραία Πύλη.....Ζ΄